

Društvena anomalija:
prikaz knjige Svetlane Tomić, *Slavne i ignorisane. Ka kritičkoj*
***kulturi pamćenja*. Alfa BK Univerzitet, Fakultet za strane**
jezike, Beograd 2018, str. 283

Govoreći o kulturnom pamćenju nekog društva govorimo o izabranim sadržajima kulturne prošlosti tog društva koje je ono uzdiglo u vrhove svog aparata znanja, mita i moći. Govorimo i o hijerarhiji i konstelaciji seta odnosa i znanja koja se s tog vrha, školskim sistemom i javnom upotrebom, prenose naniže, postajući samorazumljiv osnov društveno aktivnog identiteta. Ovaj čvrsto utvrđen mehanizam reprodukcija društvenih odnosa i znanja opstaje poput navike u orijentisanju i matrice mišljenja, što u dobroj meri osujećuje njegovo preispitivanje.

Knjigom *Slavne i ignorisane. Ka kritičkoj kulturi pamćenja*, Svetlana Tomić razgrađuje upravo matricu mišljenja i mehanizme vladanja kojima se uređuju odnosi snaga i pitanja istine u srpskom i južnoslovenskom kulturnom pamćenju. Istraživanje pokreće sa stanovišta verodostojnosti pamćenja, i reda u njemu, proverom pouzdanosti akademskog znanja koje je to pamćenje i proizvelo. Izabrano stanovište uključuje osvetljavanje nekusa normativistike i patrijarhalne ideologije, sa naglaskom na normativističkom lišavanju slavnih žena značaja i pamćenja, kao i otvaranje pitanja zatiranja intelektualnog nasleđa i tekuće produkcije žena od strane samih žena. Sistematičan poduhvat autorke rezultovao je analizom slabosti i selektivnog pustošenja akademskog znanja, da bismo, u konačnici, dobili ubedljiv dokument i o strateški upor-

nom negovanju neznanja o intelektualnim doprinosima žena, i o mehanizmu institucionalizacije krivotvorenog znanja u važno znanje društva, koje polovinu populacije lišava inteligencije i istorijske subjektivnosti.

Istaknute književnice i naučnice nisu zaboravljene nego su sistemski i dosledno ignorisane – glavna je teza ove knjige. Zaborav je eufemizam za svesno nepriznavanje i izbacivanje žena iz književne i intelektualne istorije, na čiju upotrebu S. Tomić ne pristaje. Polazeći sa stanovišta da je etika nekog savremenog društva u neposrednoj i čvrstoj vezi sa etikom njegovog kulturnog pamćenja, autorica se analitički obračunava sa manipulisanjem fenomenom zaboravljanja u naučnoj i široj javnosti. Eufemizam zaboravljanja u ovoj studiji promišljen je u smislu izgovora kojim se abolira i potkrepljuje perpetuirajuća diskriminacija intelektualnog stvaralaštva žena: „zaboravljanje“ je naizgled banalan, a zapravo uvredljiv i opasan retorički zaklon za trajnost negativne selekcije i dvostrukih standarda vrednovanja u nasilnom nametanju i medijokratije i muškocentričnog svetonazora.

Muški monopol nad sferom vrednovanja stvaralaštva, uz tradirani svetonazor, učinili su da se problem kontinuiranog prećutkivanja, blokiranja i zatiranja intelektualnog stvaralaštva žena, zbog svoje dugotrajnosti i sveprisutnosti, i ne vidi kao problem. To

je „stanje stvari“ kome se ne prigovara, preciznije – kome se služi i potčinjava. Autorka problematizuje razumevanje kulturnog pamćenja upravo iz perspektive podrazumevanog i nepromenljivog „stanja stvari“, a ne samo sa stanovišta ignorisanih i izbačenih sadržaja. Izaziva ga na terenu obrazovanja, u književnim i istorijskim čitankama, u spomeničkoj i memorizacijskoj kulturi, tamo gde je kulturno pamćenje najsigurnije i gde se ono i inače simbolički kapitalizuje.

Metode koje koristi su deskriptivne, komparativne, istorijske, kumulativne i statističke. Njima se uspostavljeni književni kanon čini upitnim iz perspektive onog dela kulturnog stvaralaštva koji u njemu nije predstavljen, koji je krivotvoren ili je iz njega izbrisan. U rasvetljavanju ogromnog nesaglasja između stvarnosti postojanja književnica i ignorantske norme, najefektnijim modelima pokazali su se oni najjednostavniji. Iz uporednog prikaza zastupljenosti spisateljica u književnim istorijama kroz vreme (od početka 20. veka do savremenosti) jasno je da se s vremenskim protokom broj žena u njima smanjivao. Jedna istorija srpske književnosti iz 2011. beleži jednu, a druga, štampana iste godine, ne spominje nijednu ženu. Novije istorije ignorisale su postignuća svojedobno slavni književnica na isti način na koji je Jovan Skerlić, pisac prve istorije srpske književnosti, početkom prošlog veka izbrisao kraljicu Nataliju Obrenović kao autorku prve knjige aforizama u Srbiji (1897), svesno poreknuvši vezu između žene i istorije opšteprihvaćene mudrosti (Tomić, 38). Primeri su brojni: književne istorije, rečnici i univerzitetski priručnici ignorišu pionirski status Jelene Dimitrijević (1862–1945) u pisanju sa-

vremenog putopisa, kao i činjenicu da je ova svestrana spisateljica jedna od prvih odlikovanih žena (Orden Svetog Save, 1896) na polju književnosti.

Birajući da diskriminaciju stvaralaštva žena preispita iz perspektive koncepta slave, Svetlana Tomić ne uvodi samo novu istraživačku perspektivu, nego, pre svega, istorijski dokumentuje kako se dogodilo da su urednici u 19. veku više poštovali stvaralački rad odlikovane žene od univerzitetskih profesora humanistike iz 20. i 21. veka (Tomić, 149).¹ Smatrajući da koncept slave može biti instruktivan u savremenosti, autorka tematizuje nastanak publikacije *Srpkinja* iz 1913. godine, koji je bio deo organizovanog otpora istaknutih književnica toga doba prema pretećoj opasnosti da se izgubi kulturno sećanje na stvaralaštvo prve srpske pesnikinje, Milice Stojadinović Srpkinje, i njenih naslednica.

„Što je neko imao višu poziciju u kreiranju znanja“, piše autorka, „to je pokazivao manju odgovornost prema kreiranju pouzdanog znanja“ (Tomić, 55) i „što je neka žena bila značajnija, to je više potiskivana iz javnog pamćenja“ (Tomić, 104). U Skerličevoj *Istoriji*, među „lošijim pesnicima“, mesto je našla Milica Stojadinović Srpkinja, ali više kao žena koja prekoračuje društvenu normu i koja intrigira lepotom i zagonetnim ljubavnim životom, a manje kao autorka čiji su književni postupci

1 Svoju hipotezu S. Tomić razvija, između ostalog, na primeru dramske umetnice, književnice i prevoditeljke sa francuskog Milke Grgurove (1840–1924). Ova svojedobno slavna žena, odlikovana Ordenom Svetog Save, dobila je veliki portret i uzoran tekst na (celoj) naslovnoj strani *Bosanske vile* (1896), kojim joj je odata počast za doprinos dramskoj umetnosti i književnosti, ali i dat kredibilitet njenom moralnom autoritetu.

istraženi i vrednovani istim merilima (kao i muški) u kontekstu ukupnosti srpske i južnoslovenske književnosti.

Na stereotipima fizičke „lepote“ i „zagonetnosti“ privatnog života, kao i stereotipu društvenog izgreda, takoreći ekscesa u intelektualno bezvrednom delu populacije, građena je slika o književnicama i naučnicama kroz vreme. Nastala u normativistici, ovakva slika je, razgranatim sistemom obrazovanja i javne upotrebe, iz normativistike prenesena na kulturni kod i kolektivno razumevanje; sistemski je ugrađena u samu intimnost društvene zajednice, i u žensko samorazumevanje, ostavši do danas podrazumevajući orijentir prosuđivanja o ulozi i intelektualnim kapacitetima žene. Posmatrano sa stanovišta objektivnosti i društvene kohezivnosti, ali i etike kulturnog pamćenja, normativistika je bitno odstupila od svojih podrazumevanih ciljeva. Ušančena u fabrikaciji muškocentričnog pamćenja, umesto kohezije zajednice i pouzdanog znanja o prošlosti prenosila je sopstvenu netrpeljivost i neprijateljstvo prema ženama na najširu zajednicu; drugim rečima, ugrađena u temelje monolitne konstrukcije uzornog znanja, netrpeljivost prema ženama (u nauci, književnosti) standardizovala je njenu intelektualnu ništavnost, presudno određivši i njen ljudski i moralni status u zajednici.

Da su oficijelni istoričari proizveli amneziju umesto kohezije društva, atakujući ponajviše na identitet obrazovanih žena, jedini identitet koji je suštinski mogao ugroziti njihov monopol na kreiranje znanja i položaje, nedvosmisleno je iz uporednog prikaza broja pomenutih i elaboriranih književnica u istorijama književnosti. On pokazuje da je znanje o kulturnom i društvenom doprinosu žena tokom

vremena sve više redukovano, i da je kanon uspostavljen na potiranju, kriotvorenju i zvaničnom zataškavanju njihovog stvaralaštva, kao da je reč o nečemu sramnom za zajednicu, u poslednjih sto godina konzerviran u još rigidnijem vidu, snaženjem notorne dogme da pamćenja vredno stvaralaštvo proizvode isključivo muškarci.

Osim „muških bratstava“ u akademskim institucijama, koji kliše „lepote“ i „zagonetnosti“ autorki održavaju „svežim“ kroz vreme, doslovno prepisujući diskriminativni obrazac, širenje ove dogme na tekuću produkciju (u kontekstu vrednovanja intelektualnog stvaralaštva) pomažu i deklarisanе feministkinje, oportunizmom i lojalnošću zagovornicima mehanizma koji ih pokorava. Blokiranje tekstova naučnica i prećutkivanje njihovih knjiga tek je mali deo iz arsenala strategija da se žene ubedljivog stvaralačkog i istraživačkog poriva svedu na društvenu anomaliju i gurnu na marginu; rečju, da se zadrže podalje od akademski relevantnog znanja, to jest podalje od moći i uticaja koji takvom znanju pripadaju.

Rezultat pragmatske sprege deklarisanih feministkinja sa predstavnicima sistema koji ih pokorava jeste nasilno negovanje neznanja i o prošlosti i o sadašnjosti, ali i održanje mediokratskog sistema, nesklonog sistematičnom istraživanju i promenama. Naime, mehanizam odlučivanja ustrojen prema izboru pokornih i sebi sličnih ljudi, koji pristaju na dodeljene uloge, skoro po automatizmu isključuje i/li anatemise inovativna, kritička dela, budući da su pretnja monopolu i hijerarhijskom sistemu vrednosti koji tradicionalno uspostavljaju muškarci; ostajući neprikazana i nepriznata, ova dela, kako sa stanovišta normativista

tako i sa stanovišta tekuće akademske prakse, ravna su besposličenju.

Rečima autorke:

„Kritika se ne neguje, ne čuva, ne štiti, ne poštuje, ne podstiče. Umesto glavnog sredstva slobode, mišljenja i suđenja, kritika je postala ključni neprijatelj društva. Kada se razmatraju iste teme, pitanja i problemi u nauci, ona se ne očekuje, ne traži, ne uvažava i ne uključuje. Ma koliko da je je etički uobličena, sa pažnjom da ne povredi, bez obzira što je logički jasno formulisana i poduprta valjanim argumentima, kritika se odbija. Ona je nepoželjna, neprihvatljiva i cenzurisana. Ignorisanja je: pravimo se da je ne vidimo, da ne postoji“ (Tomić, 15).

Razobličenjem strukture „pamćenja“ zasnovanog na zvaničnom lišavanju žena inteligencije i mudrosti, „pamćenja“ koje se s vremenom sve više udaljava od objektivnosti i zahteva društvene kohezivnosti, Svetlana Tomić ogolila je mračnu stranu i srž intimnosti akademske zajednice, izgrađene, između ostalog, na negativnoj selekciji, strahu od znanja i agresiji mediokratije. Osim identifikovanja postojanja mreže „stražara“ i „komandanata“ u akademistici kroz vreme, autorka je precizno ocrtala obrazac konstruisanja „pamćenja“ koji žene neprekidno svodi na autsajdere i strance u sopstvenoj kulturi (Tomić, 149). Dokumentovala je primere koji pokazuju da istoričari i akademski profesori u nekim slučajevima nisu ni čitali dela književnica i naučnica ali ih jesu netačno ili zlonamerno interpretirali. Posebno je pokazala da se za slavne spisateljice od vremena Milice Stojadinović Srpkinje do vremena Milice

Mićić Dimovske ništa nije promenilo: morale su – nakon doseganja slave, za nauk *svima* – biti kažnjene, zbog stvaralačkog ostvarenja, tog normativistički i običajno normalizovanog uzroka ženske promašenosti. Nametnula je temu problematičnosti kratkoročnog, pragmatškog interesa u akademskoj zajednici, i sljubljenosti, čak i deklariranih feministkinja, sa potčinjavajućim sistemom. Opisala je *svima* poznato stanje, koje *svi* odbijaju (da priznaju) da vide, u kulturi u kojoj pol uveliko određuje status ličnosti, dokažavši da je za istorijski nepromenljiv odnos prema polovini populacije odgovorno uporno ignorisanje, brisanje i/li omalovažavanje stvaralaštva žena.

Značaj svih navedenih tema posle ove knjige i prethodnih knjiga i tekstova autorke, na koje *Slavne i ignorisane* referišu, teško je zaobilaziti.

Jedno od pitanja, na koje je i najlakše odgovoriti, jeste pitanje mogu li žene, u postojećem poretku stvari, uopšte da proizvedu znanje dostojno kulturnog pamćenja. Drugo pitanje odnosi se na etiku kolektivnog pamćenja i utvrđivanje posledične veze između agresije kreatora važnog znanja (to jest kreatora antiznanja o kulturnoj i društvenoj istoriji) prema istaknutim književnicama i naučnicama, sa nesputanim mentalnim i fizičkim nasiljem nad ženama. Pored ovih, kao najvažniji istraživački izazov izdvaja se sistematično rasvetljavanje pitanja kako i zašto “znamo” ono što (mislimo da) znamo, to jest kako se dogodilo da mnogo toga, što bismo iz kulturne i društvene prošlosti morali da znamo, danas ne znamo.

Gordana Đerić